

Bojan Goja

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske,
Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Zadru

Ministry of Culture
of the Republic of Croatia,
Directorate for the Protection
of Cultural Heritage,
Conservation Department in Zadar

Ilije Smiljanića 3,
Zadar, Croatia

goja.bojan@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9958-4194

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

UDK / UDC:
739.1(497.581)"17/18"

DOI:
10.17685/Peristil.61.9

Primljeno / Received:
18. 5. 2018.

Prihvaćeno / Accepted:
19. 9. 2018.

Nekoliko rimskih, milanskih i engleskih predmeta od srebra iz razdoblja 18. i 19. stoljeća u sjevernoj Dalmaciji

Several Roman, Milanese and English 18th- and
19th-Century Silver Objects in Northern Dalmatia

APSTRAKT

Autor na temelju novih terenskih istraživanja i prepoznavanja utisnutih žigova piše o rimskim, milanskim i engleskim umjetnički oblikovanim predmetima od srebra koji se čuvaju u samostanima, crkvama i zbirkama na prostoru sjeverne Dalmacije (Zadar, Nin, Novigrad, Pag, Dobropoljana na otoku Pašmanu). U radu se analiziraju radovi rimskog majstora Giuseppea Tofanellija, milanskih majstora Francesca Ceppija, Cristofora Corbelle i Emanuelea Cabera i jedan svijećnjak srebrnara Johna Parsonsa iz engleskog grada Sheffielda.

KLJUČNE RIJEČI

srebro, sjeverna Dalmacija, Rim, Milano, Sheffield, 18. stoljeće, 19. stoljeće, Giuseppe Tofanelli, Francesco Ceppi, Cristoforo Corbella, Emanuele Caber, John Parsons

ABSTRACT

On the basis of recent field research and identification of hallmarks, the paper discusses Roman, Milanese and English silver objects preserved in convents, churches and collections in northern Dalmatia (Zadar, Nin, Novigrad, Pag, Dobropoljana on the island of Pašman). The author analyses works by the Roman master Giuseppe Tofanelli, by Milanese masters Francesco Ceppi, Cristoforo Corbella and Emanuele Caber, as well as a candlestick produced by John Parsons, a silversmith from the English town of Sheffield.

KEYWORDS

silver, northern Dalmatia, Rome, Milan, Sheffield, 18th century, 19th century, Giuseppe Tofanelli, Francesco Ceppi, Cristoforo Corbella, Emanuele Caber, John Parsons

Uvod

Umjetnički oblikovani liturgijski predmeti od metala neizostavan su dio crkvenih inventara. Kada je riječ o umjetničkoj baštini hrvatskog priobalja, zaleđa i otoka daleko su najzastupljeniji predmeti izrađeni u venecijanskim radionicama. Liturgijskog posuda od plemenitih metala označenog prepoznatljivim venecijanskim zlatarskim žigovima, iste ili slične tipologije i ukrasnih motiva, često izrađenog u istim radionicama i od ruku istih majstora, sačuvano je nebrojeno duž istočne jadranske obale. Od početka 19. stoljeća, promjenom političkih okolnosti na širem europskom planu, koje su se značajno odrazile i na naše krajeve ranije pod vlašću Mletačke Republike, naručitelji se u nabavi srebrnih liturgijskih predmeta sve više usmjeravaju prema ostalim europskim gradovima koji imaju dugu i važnu tradiciju zlatarskog obrta. Tijekom 19. stoljeća, oslanjajući se u narudžbama na ranije kulturne veze, kakvoćom i brojem predmeta, u tome se prvenstveno ističu gradovi na Apeninskom poluotoku u čijim se radionicama vrlo često nabavlja liturgijsko srebro za dalmatinske naručitelje. Istovremeno, ne treba zaboraviti da u istom razdoblju u gradovima djeluje i znatan broj domaćih zlatara nastavljajući tako lokalnu tradiciju zlatarskog obrta iz ranijih stoljeća. Na zadarskom području, unutar razdoblja kojim se bavi ovaj članak, a na temelju do sada poznatih radova i pisanih vijesti, prije svih ističu se imena Martina Radmana i Michelea Fasola, ovdašnjih zlatara čije biografije i djelovanje tek trebaju biti sustavnije arhivski i dodatno terenski istraženi kako bi im se odredila prava vrijednost i značenje u našem zlatarstvu.¹ Zaslugom više generacija hrvatskih povjesničara umjetnosti, a posebno posljednjih godina, detaljno su istraženi i katalogizirani pojedini crkveni inventari na širem dalmatinskom prostoru što je proširilo naša saznanja o ovoj vrsti umjetničke građe. Pri tome je, uz one najzastupljenije iz Venecije, uočen i pomno analiziran i značajan broj predmeta podrijetlom iz ostalih važnih prekomorskih umjetničkih središta: Rima, Napulja, Genove i Milana.² Ta će se istraživanja u ovom radu dopuniti s do sada nepoznatim radovima od srebra uočenima u Zadru, Pagu, Ninu, Novigradu i Dobropoljani na otoku Pašmanu, a koji se na temelju udarenih žigova prepoznaju kao vrijedna djela rimskog i milanskog zlatarstva. Uz ove, provenijencijom ili vremenom nastanka objedinjene predmete, u radu se obrađuje i jedan svijećnjak koji je proizvod engleskog

zlatarstva s kraja 18. stoljeća. Označen je jasno utisnutim engleskim zlatarskim žigovima i autorskim žigom srebrnara Johna Parsonsa iz Sheffielda. Proučavanje zlatarstva kao posebne grane umjetničkog obrta nužno je vezano uz poznavanje specijalizirane literature i mogućnost prepoznavanja utisnutih specifičnih državnih, kontrolnih, radioničkih i autorskih žigova koji nam uvelike olakšavaju da predmete kategoriziramo prema vremenu nastanka, autorstvu i umjetničkim središtima u kojima su izrađeni.

Rim

U samostanu sv. Frane u Zadru čuva se relikvijar (34 × 11,5 cm) punciran rimskim žigom u obliku papinske tijare s ključevima i autorskim žigom.³ Relikvijar (sl. 1) je oblikovan geometrijskim, figurativnim i vegetabilnim elementima i oslonjen na mjedeno postolje. Na ravnoj plohi stožasto oblikovanog podnožja sjede dva nasuprotno okrenuta lava na čija se leđa oslanja višedijelni držak. U donjem dijelu drška iz lavljih griva izrastaju listovi akantusa zaključeni ravnim i polukružno nadsvođenim vijencem. Iznad njih nad vijencem oblaka stoje dva razigrana anđela raširenih krila zaogrnuti u kratke haljine koji među sobom u rukama nose široki splet razlistanih cvjetnih grančica u čijem je središtu ovalni spremnik za moći. U vrhu je kugla s usadenim križem (*Globus Cruciger*). Unutar spremnika umetnut je ovalni okvir s moćima uz koje su pripadajući natpisi: *Ex Sepul. VM; s. Josphehi Sp.; s. Annae Matr.* Na dršku pod vijencem oblaka utisnuti su žigovi: žig u obliku papinske tijare s ključevima za označavanje predmeta od srebra čistoće 889/000 srednje veličine. Uz ovaj žig, nepotpuno je utisnut, ali ipak dovoljno da bude identificiran, i autorski žig u obliku položenog romba s upisanim slovima tj. inicijalima majstora razdvojenih brojem: „G23T“ (sl. 2). Ovaj autorski žig od 1815. godine koristio je rimski zlatar Giuseppe Tofanelli (Rim, 1775.–1. rujna 1837.) koji je dopuštenje za rad dobio 1801. godine. Njegov nasljednik, vjerojatno sin, Filippo Tofanelli dopuštenje za rad dobio je 1838. godine, a bio je aktivan najmanje do 1872. godine.⁴

Milano

Predmeti obrađeni u ovom radu izrađeni u Milanu označeni su kombinacijom žigova koja je karakteristična za razdoblje milanskog zlatarstva od 1812. do 1872./1873. godine.⁵ Lijepo utisnutim i čitljivim kontrolnim žigovima iz ovoga razdoblja

s milanskim teritorijalnim i autorskim oznakama označeno je nekoliko predmeta u Zadru i okolnim mjestima. U crkvi sv. Šime u Zadru čuvaju se dvije srebrne kostarice (v. 17 cm, $\varnothing$ podnožja 5,3 cm) za čuvanje vina i vode prigodom mise koje se prema utisnutim žigovima prepoznaju kao rad milanskog zlatarstva (sl. 3). Podnožje je višestruko profilirano i na svedenom dijelu urešeno koncentričnom trakom s vegetabilnim motivom. Kruškoliko izduženo tijelo prelazi u uski vrat naglašen prstenom koji se na vrhu širi u kljun za izlijevanje. Tijelo je u podnožju urešeno nizom uspravno orijentiranih ovala, a na trbuhu između dva istaknuta obruča reljefno istaknutim lisnatim viticama i krilatim glavicama anđela. Lijevana ručica izrađena je u obliku povijene lisnate vitice. Poklopac izvijenim oblikom prati valoviti rub otvora. Držak na poklopčiću oblikovan je poput cvijeta koji izrasta iz baze ukrašene motivom bisernog niza. U središtu jednog cvijeta crveni je poludragi kamen, a u središtu drugoga bijeli čime je na domišljat način naglašena i upotrebna namjena pojedine kostarice. Župna crkva Porodenja Blažene Djevice Marije u Novigradu posjeduje lijepu pokaznicu (v. 53 cm, š. 23,5 cm, $\varnothing$ podnožja 17,5 cm) barokne tipologije i ukrasnih motiva, također izrađenu u Milanu (sl. 4). Ovalno podnožje razvedenih valovitih obrisa i profiliranog oboda ukrašeno je školjkama i lišćem. Središnji dio podnožja uzdignut je i nabubren te podijeljen profiliranim rebrima završenim volutama u četiri jednaka polja. U svakom je polju između lisnatih vitica u kartuši po jedna krilata anđeoska glavica u visokom reljefu. Nad međučlanom ukrašenim motivom tordiranog užeta nastavlja se kruškoliki nodus ukrašen krilatim glavicama anđela, lišćem i volutama. Nad njim je još jedan jabukoliki međučlan ukrašen lišćem. Iz okruglog unutarnjeg okvira ukrašenog prepletenim viticama s crvenim, zelenim i plavim poludragim kamenjem izbijaju gusto nanizane pozlaćene zrake koje su u donjem dijelu dekorirane simbolima euharistije – klasjem pšenice i vinovom lozom s groždem te jednom anđeoskom glavicom. U vrhu su dva leteća anđela koja pridržavaju baldahin i krunu postavljenu iznad trokuta s Božjim okom

1 Giuseppe Tofanelli, Rim, relikvijar, samostan sv. Frane, Zadar (foto: Bojan Goja)

Giuseppe Tofanelli, Rome, reliquary, convent of St Francis, Zadar (photo: B. Goja)

2 Giuseppe Tofanelli, Rim, relikvijar, žigovi, samostan sv. Frane, Zadar (foto: B. Goja)

Giuseppe Tofanelli, Rome, reliquary, hallmarks, convent of St Francis, Zadar (photo: B. Goja)

3 Francesco Ceppi, Milano, kostarice, župna crkva sv. Šime, Zadar (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, cruets, parish church of St Simeon, Zadar (photo: B. Goja)

4 Francesco Ceppi, Milano, pokaznica, župna crkva Porođenja Bl. Dj. Marije, Novigrad (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, monstrance, parish church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary, Novigrad (photo: B. Goja)

u oblacima. Nad krunom je kugla s usadenim križem (*Globus Cruciger*). U ostakljenoj spremnici kružnog oblika koja se otvara i koja je sa stražnje strane ukrašena vijencem oblaka, postavljena je pozlaćena lunula za umetanje hostije.

U riznici župne crkve sv. Anselma u Ninu izložena je neobarokna pokaznica (v. 75,5 cm, š. 33 cm, ø podnožja 19 cm) slične tipologije i ukrasnih motiva (sl. 5). Nekada je smatrana domaćim radom⁶ dok je u kasnijim istraživanjima ispravno povezana s istovrsnim radovima milanskog zlatarstva.⁷ Vrlo je slična onoj iz Novigrada. Ovalno podnožje ima razveden valovit obris i višestruko profiliran obod. Središnji dio podnožja uzdignut je i nabubren te podijeljen profiliranim rebrima u četiri jednaka polja. U svakom je polju između lisnatih vitica i voluta u kartuši po jedna krilata andeoska glavica u visokom reljefu. Nad višedijelnim međučlanom ukrašenim motivima bisernog niza i ovala – a na konkavnom dijelu kartušama s ukrasnim

kamenjem – nastavlja se izduženi nodus ukrašen stojećim figurama anđela s rukama sklopljenima u molitvi. Odjeveni su u vjetrom povijene haljine koje im otkrivaju gole noge. Nad njim je još jedan kruškoliki međučlan ukrašen akantusovim lišćem. Iz okruglog unutarnjeg okvira ukrašenog prepletenim viticama i volutama s crvenim, zelenim i plavim ukrasnim kamenjem izrastaju gusto nanizane pozlaćene zrake koje su u donjem dijelu dekorirane simbolima euharistije – klasjem pšenice i vinovom lozom s groždem te jednom andeoskom glavicom. Sa strane su još dvije pune figure anđela koji u rukama nose cvijet ruže i ljiljana, a iznad još dvije krilate glavice anđela koje lebde na oblaku. U vrhu je trokut s Božjim okom i lisnata kruna s kuglom s usadenim križem ukrašena ukrasnim kamenjem. U ostakljenoj spremnici kružnog oblika postavljena je pozlaćena lisnata lunula za umetanje hostije ukrašena krilatom glavicom anđela. Spremnica je sa stražnje strane

5 Francesco Ceppi, Milano, pokaznica, župna crkva sv. Anselma, Nin (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, monstrance, parish church of St Anselm, Nin (photo: B. Goja)

6 Francesco Ceppi, Milano, viseći svijećnjaci, samostan sv. Margarite, Pag (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, hanging lamps, nunnery of St Margaret, Pag (photo: B. Goja)

na kojoj su vratašca ukrašena vijencem oblaka iz kojih izranjaju krilate glavice anđela.

U samostanu benediktinki sv. Margarite u Pagu čuvaju se dva viseća svijećnjaka (v. 28 cm, ø tijela 15 cm, v. s lancima 67 cm, ø poklopca 12,5 cm) uobičajene tipologije i konstrukcije, sastavljena od trbušasta tijela, lanaca i poklopca (sl. 6). Na dnu donjeg dijela tijela visećeg svijećnjaka završetak je u obliku lisnatog pupoljka s alkom. Donji nabubreni dio zvonolikog tijela ukrašen je dvostrukim nizom listova i mjehurima. Nad njim slijedi konkavni prijelaz prema istaknutom obrubu ukrašenom trakom stiliziranih listova s donje i mjehurima s gornje strane. Na obodu su tri masivne lijevane ručke u obliku lisnatih voluta ukrašenih bisernim nizom koje služe kao nosači lanaca. Suženi vrat zaključen je izvijenim dekoriranim rubom i ažuriranim grlom. Kupolasti poklopac ima široki uzdignuti ažurirani rub i lukovičasti prihvat ukrašen izduženim mjehurima na čijem je vrhu

alka. Lanac je sastavljen od naizmjenično spojenih plošnih šesterolatičnih rozeta i alkica.⁸

Svi opisani predmeti: dvije kostarice iz Zadra, pokaznice iz Nina i Novigrada te viseći svijećnjaci iz Paga, označeni su identičnim teritorijalnim i kontrolnim žigovima. To su teritorijalna punca Milana u obliku pluga i znak za čistoću *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* za veće srebrne predmete finoće 800/000. Na nodusu pokaznice iz Nina udaren je i žig u obliku nakovnja za manje predmete s udjelom srebra 800/000 što je u skladu s navedenim pravilom o označavanju manjih sastavnih elementa većih predmeta žigovima za čistoću. Uz ove, na svim je predmetima utisnuta i autorska punca koja u kružnom okviru ima lik koze koja korača prikazana u lijevom profilu uz koju su dodani inicijali „FC“ (sl. 7, 8, 9, 10). Za ovu se puncu u talijanskoj literaturi pretpostavlja da pripada milanskom zlataru, tiskaru i tokaru Francescu Ceppiju rođenom 3. rujna 1820. godine

u mjestu Lentate sul Seveso, u provinciji Monza e Brianza u Lombardiji. Pripadnost ove punce Franciscu Ceppiju nije potvrđena dokumentima, ali budući da je imao radionicu u ulici Profumieri 3215 gdje je ranije djelovao zlatar Luca Franceschini koji je koristio istu puncu s likom koze uz pridodane inicijale „LF“, zaključuje se da je s radionicom preuzeo i nastavio koristiti i motiv s njegovog žiga tek zamijenivši njegove inicijale početnim slovima svoga imena i prezimena. Zabilježeni počeci rada zlatara Francesca Ceppija u Milanu sežu u 1855. godinu, a srebrnina obilježena ovim žigom vrlo je brojna i evidentirana u mnogim crkvama i privatnim zbirkama sjeverne Italije, što znači da je morao voditi dobro organiziranu radionicu s većim brojem radnika i pomoćnika.⁹ Postojanje većeg broja predmeta obilježenih njegovim žigovima u malom prostoru i na istočnoj jadranskoj obali potvrđuje ranije pretpostavke talijanskih autora o djelatnosti zlatara Francesca Ceppija te oslikava i dobre kulturne veze ovih prostora s Milanom u drugoj polovini 19. stoljeća. U crkvi sv. Šime u Zadru čuva se još jedna pokaznica (v. 64 cm, š. 28 cm, ø podnožja 19 cm) bliske tipologije i ukrasnih motiva kao dvije prethodno opisane (sl. 11). Ovalno podnožje razvedenih valovitih obrisa i profiliranog oboda ukrašeno je lisnatim volutama i lišćem. Središnji dio podnožja uzdignut je i nabubren te podijeljen profiliranim rebrima završenih pozlaćenim volutama u četiri jednaka polja. U svakom je polju između lisnatih vitica u kartuši po jedna krilata andeoska glavica u visokom reljefu. Nodus je kruškolik i ukrašen kartušama, medaljonima, lišćem i volutama. Iz okruglog unutarnjeg okvira ukrašenog prepletanim lisnatim viticama i volutama s umetnutim poludragim kamenjem izbijaju pozlaćene zrake koje su u donjem dijelu dekorirane simbolima euharistije – klasjem pšenice i vinovom lozom s groždem. U vrhu su dva leteća andela koja pridržavaju lisnatu krunu postavljenu iznad trokuta s Božjim

- 7 Francesco Ceppi, Milano, kostarice, žigovi, župna crkva sv. Šime, Zadar (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, cruets, hallmarks, parish church of St Simeon, Zadar (photo: B. Goja)

- 8 Francesco Ceppi, Milano, pokaznica, žigovi, župna crkva Porodenja Bl. Dj. Marije, Novigrad (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, monstrance, hallmarks, parish church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary, Novigrad (photo: B. Goja)

- 9 Francesco Ceppi, Milano, pokaznica, žigovi, župna crkva sv. Anselma, Nin (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, monstrance, hallmarks, parish church of St Anselm, Nin (photo: B. Goja)

- 10 Francesco Ceppi, Milano, viseći svijećnjaci, žigovi, samostan sv. Margarite, Pag (foto: B. Goja)

Francesco Ceppi, Milan, hanging lamps, hallmarks, nunnery of St Margaret, Pag (photo: B. Goja)

okom u oblacima. Nad krunom je kugla s usadenim križem. U ostakljenoj spremnici kružnog oblika, koja je sa stražnje strane ukrašena vijencem oblaka i otvara se, postavljena je pozlaćena lunula za umetanje hostije. Spremnica je sa stražnje strane na kojoj su vratašca, ukrašena vijencem oblaka iz kojih izranjaju tri krilate glavice anđela.

Pokaznicu spominje C. F. Bianchi, ističući njezinu ljepotu i ukrasne motive te navodi da ju je 1858. godine izradio milanski zlatar Annibale Conti, a kupljena je novcem namaknutim od prodaje starijih srebrnih predmeta koji više nisu bili u upotrebi.¹⁰ Pokaznica je na podnožju označena milanskom puncom u obliku pluga, znakom *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* za veće srebrne predmete čistoće 800/000, a na nodusu i kruni udaren je i žig u obliku nakovnja za manje predmete s udjelom srebra 800/000. Na podnožju je označena i autorskom puncom sastavljenom od antropomorfnog simbola punog mjeseca u obliku ljudskog lica i inicijala „CC“ u kružnom okviru (sl. 12). Ova punca, prema katalozima milanskih puncu, ne pripada milanskom zlataru Annibaleu Contiju kojem C. F. Bianchi pripisuje autorstvo pokaznice. Annibale Conti bio je sin Vincenza i Marije Dossena, rođen u Lodiju 9. studenog 1819. godine. Prema talijanskoj literaturi, on je koristio žig sastavljen od simbola viseće svjetiljke (*lampada*) u kružnom okviru uz koji je s lijeve i desne strane dodao početna slova svoga imena i prezimena „AC“. Simbol viseće svjetiljke za svoj žig preuzeo je od zlatara Giovannija Curionija, a od 1846. godine vodi i njegovu radionicu na adresi Piazza Mercanti 41. Autorski žig Annibalea Contija bio je u upotrebi od 1846. do 1870. godine.¹¹ Autorsku puncu sastavljenu od antropomorfnog simbola punog mjeseca u obliku ljudskog lica i inicijala „CC“, upravo jednaku onoj kakvu vidimo udarenu na pokaznici iz crkve sv. Šime, koristio je milanski zlatar Cristoforo Corbella. Imao je radionicu na adresi *contrada degli Orefici 3194*, a od 1837. godine ima još jednu radionicu u istoj ulici na broju 3193. Spominje se i njegova radionica u *contrada di San Michele al Gallo* na broju 3093. Njegov žig udaren je na mnogim sakralnim i profanim kućanskim predmetima. Bio je sin Giovannija i Terese Dell'Acqua, rođen u Milanu 3. listopada 1791. godine gdje je i umro 1860. godine. Smatra se jednim od boljih milanskih zlatara prve polovine 19. stoljeća, a njegova djela proizvedena kroz dugu karijeru krase mnoge crkvene riznice i privatne kolekcije. Bavio se obradom zlata i srebra

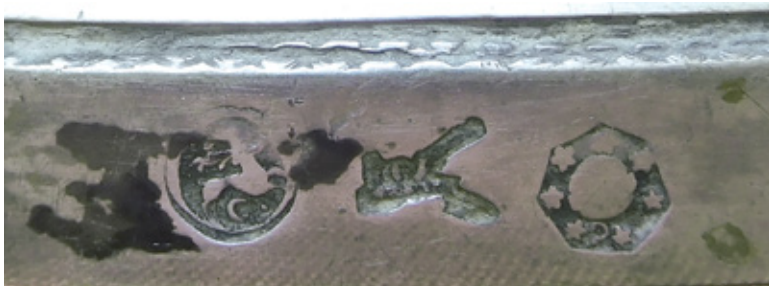

11 Cristoforo Corbella, Milano, pokaznica, župna crkva sv. Šime, Zadar (foto: B. Goja)

Cristoforo Corbella, Milan, monstrance, parish church of St Simeon, Zadar (photo: B. Goja)

12 Cristoforo Corbella, Milano, pokaznica, žigovi, župna crkva sv. Šime, Zadar (foto: B. Goja)

Cristoforo Corbella, Milan, hallmarks, parish church of St Simeon, Zadar (photo: B. Goja)

- 13 Emanuele Caber, Milano, svijećnjak, samostan sv. Marije, Zadar (foto: B. Goja)

Emanuele Caber, Milan, candlestick, nunnery of St Mary, Zadar (photo: B. Goja)

- 14 Emanuele Caber, Milano, svijećnjak, žigovi, samostan sv. Marije, Zadar (foto: B. Goja)

Emanuele Caber, Milan, candlestick, hallmarks, nunnery of St Mary, Zadar (photo: B. Goja)

te izradom nakita. Prve poduke dobio je u zlatarskoj radionici koja je djelovala pod znakom dvije viseće svjetiljke (*due lampade*) u vlasništvu obitelji Dell'Acqua koju je vodila rodbina s majčine strane, a kasnije prelazi na naukovanje kod zlatara Giuseppa Maronea koji ima radionicu pod znakom punog mjeseca (*luna piena*), odakle i preuzima prepoznatljiv motiv za svoj autorski žig.¹² Predmete milanskog zlatarstva posjeduje i samostan benediktinki sv. Marije. Prvi će biti obrađen svijećnjak (v. 22 cm, ø podnožja 11 cm) kružnog uzdignutog podnožja čiji je vanjski rub ukrašen pojansom s vegetabilnim motivima (sl. 13). Podnožje se stožasto uzdiže i nastavlja spojem s dva prstenasta međučlana ukrašena motivima tordiranog užeta i bisernog niza. Na njih se nastavlja konusni stup u vrhu zaključen vijencima. Donji užvi vijenac ukrašen je motivom bisernog niza, a gornji, koji je nešto širi, povijenim lišćem. U vrhu je košarica u obliku vaze svijenog obruba u donjem dijelu ukrašena romboidnom mrežom ispunjenom točkicama. Na košarici je žig u obliku nakovnja. Na obodu podnožja utisnuta je punca Milana u obliku pluga, znak *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni*, i autorska punca s likom jelena i slovom „C.“ milanskog majstora Emanuelea Cabera (sl. 14). Emanuele Caber, sin Biagia Cabera i Antonie Ferrini, rodio se u Milanu 12. listopada 1762. godine. Bio je zlatar i srebrnar, prema dokumentima aktivan i prije 1791. godine. Imao je radionicu u ulici San Michele al Galo 3092 pod znakom zlatnog jelena (*cervo d'oro*). Uglavnom je radio jedaći i stolni pribor te posude od srebra visoke kvalitete i istančanog dizajna. Do 1812. godine koristio je žig s prikazom jelena, a od 1812. godine upotrebljava žig s likom jelena i slovom „C“ s točkom u kružnom okviru (što je iznimka od pravila jer tadašnji je zakon u zlatarskom autorskom žigu uz simbol propisivao oba inicijala) kakav vidimo i na svijećnjaku iz zadarskog samostana. Zbog velike proizvodnje pretpostavlja se da je u radionici imao brojne suradnike. Poznat po skladnosti izrađenih predmeta i upotrebi profinjanih dekorativnih elemenata u njihovom oblikovanju, Emanuele Caber smatra se jednim od najvažnijih predstavnika milanskog zlatarstva s kraja 18. i prve polovine 19. stoljeća, tj. do svoje smrti 1850. godine.¹³

U zadarskom benediktinskom samostanu čuva se i relikvijar sv. Benedikta (svetih Benedikta, Skolastike i Maura; sl. 15). Relikvijar (v. 29 cm, d. 18 cm, š. 13 cm) ima četvrtasto podnožje s bočnim

polukružnim istacima koje se oslanja na četiri nožice u obliku životinjske šape. Nad istaknutim donjim rubom podnožja teče višestruka profilacija. U gornjoj zoni, nad podnožjem, u središnjem su dijelu izložene relikvije postavljene na grani korijala. Izvorno su bile zaštićene staklenim cilindrom koji danas nedostaje. Uz svaku je relikviju ceduljica s pripadajućim natpisom: *Ex dentibus S. Benedicti Ab.*, *Ex oss. S. Scholasticae V.*, *Ex ossib. S. Mauri Ab.* Sa strane su stojeći likovi sv. Benedikta i sv. Skolastike sigurno oblikovani u punoj figuri. Sv. Benedikt prikazan je kao opat, s opatskim štapom i mitrom. Odjeven je u talar, albu, pluvijal i štolu vezanu pasom. Lijevom rukom pridržava otvorenu knjigu položenu na jastuk postavljen na gornji okvir nekadašnjeg staklenog cilindra. Na stranicama knjige ugravirana su slova koja u redovima ispisuju tekst nerazjašnjenog značenja: „LSTV/MQPY/AEGH/ALTIS/XXV/GHPV/XAEQC/CCLM/NORA/SQH“. Sv. Skolastika odjevena je u benediktinski habit s prikačenom krunicom. U lijevoj ruci drži knjigu. Ukrasni detalji na ruhu i redovničkoj odjeći pomno su izrađeni i cizelirani, a nabori i pregibi tkanina realistično oblikovani. S prednje strane podnožja nalazi se reljef s prizorom smrti sv. Skolastike: svetica leži na odru okružena redovnicama i redovnicima pokleklim u dubokoj tuzi dok u nebo uzlijeće njezina duša u obličju golubice. U vrhu relikvijara iza knjige dvije su ptice koje stoje na kaležu te povrh svega križ s natpisom „PAX“ utaknut u stup. Na stražnjoj i ovalnim bočnim stranama podnožja vegetabilna je dekoracija isprepletena u kružnim okvirima. Na donji rub podnožja sa stražnje strane udarena su tri žiga: punca Milana u obliku pluga, znak *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* i autorska punca. Autorska punca nije precizno utisnuta te stoga nije sasvim jasna i potpuno čitljiva. Vide se dva simbola koji oblikom podsjećaju na mitre i pod njima tragovi slova (sl. 16). Ako je uistinu riječ o prikazu dvije mitre, ovaj žig moguće je povezati s autorskim puncama milanskog zlatara i srebrnara Girolama Bernacchija rođenog 6. veljače 1764. godine. Njegova punca korištena do 1812. godine sastoji se od dvije mitre. Od 1812. godine, u skladu s novim propisom, upotrebljava autorski žig sastavljen od simbola dvije mitre i inicijala „GB“ pod njima u kružnom okviru. Taj je žig bio u upotrebi do njegove smrti 1830. godine. Radionicu tada preuzima njegov sin Giuseppe i vodi je do 1849. godine kada umire. Pretpostavlja se da je upotrebljavao isti žig budući da je imao iste

- 15 Nepoznati milanski majstor, relikvijar sv. Benedikta, samostan sv. Marije, Zadar (foto: B. Goja)

Unknown Milanese master, reliquary of St Benedict, nunnery of St Mary, Zadar (photo: B. Goja)

- 16 Nepoznati milanski majstor, relikvijar sv. Benedikta, žigovi, samostan sv. Marije, Zadar (foto: B. Goja)

Unknown Milanese master, reliquary of St Benedict, hallmarks, nunnery of St Mary, Zadar (photo: B. Goja)

inicijale kao i otac, no njihovi žigovi nisu pronađeni na srebrnini. Radionicu od 1850. do 1872. godine vodi Giuseppeova udovica Giuseppa Cressini koristeći autorski žig sastavljen od simbola dvije mitre i inicijala „GCB“, ali prvenstveno se baveći trgovinom predmeta od zlata i srebra.¹⁴ Relikvijar opisuje i C. F. Bianchi koji navodi da je djelo milanskog majstora iz 1873. godine.¹⁵ Ako je Bianchiev navod o godini izrade točan, vremenski se ne bi podudarao s djelovanjem navedenih milanskih radionica pod znakom dvije mitre, pa pitanje autorstva ovoga relikvijara i dalje ostaje otvoreno. Za razliku od Francesca Ceppija, Cristofora Corbelle, Emanuela Cabera i drugih dobro identificiranih majstora čije su autorske punce poznate, značajnom broju milanskih autorskih žigova još uvijek nije utvrđena pripadnost. Takav je slučaj i sa žigom utisnutim na relikvijaru koji se čuva u župnoj crkvi sv. Tome u Dobropoljani na otoku Pašmanu. Riječ je o relikvijaru Isusove pelenice (sl. 17). Relikvijar (30,5 × 11,7 cm) ima uzdignuto četverostrano podnožje profiliranog oboda i izlomljena tlocrta ukrašeno izduljenim konkavnim ovalima i vegetabilnim motivima. Na vrhu podnožja postavljena je figura anđela dugačke valovite kose i raširenih krila. Odjeven je u odjeću *all'antica* s lijevim razgolićenim ramenom. Stoji u laganom raskoraku visoko uzdignutih ruku na kojima nosi tijelo relikvijara oblikovano povijesnim lisnatim cvjetnim viticama. U vrhu su dvije golubice, lisnati vjenčić ukrašen cvjetovima i križ. U središtu je pod staklom ovalna kutijica u kojoj su na plavoj podlozi aplicirani zlatni križ te

- 17 Nepoznati milanski majstor, relikvijar Isusove pelenice, župna crkva sv. Tome, Dobropoljana (foto: B. Goja)

Unknown Milanese master, reliquary of the Swaddling Clothes of Jesus, parish church of St Thomas, Dobropoljana (photo: B. Goja)

- 18 Nepoznati milanski majstor, relikvijar Isusove pelenice, žigovi, župna crkva sv. Tome, Dobropoljana (foto: B. Goja)

Unknown Milanese master, reliquary of the Swaddling Clothes of Jesus, hallmarks, parish church of St Thomas, Dobropoljana (photo: B. Goja)

komadić relikvije s natpisima *E Pannicul. D.N. / D. N. J. C.* Relikvijar je izraden od posrebrene mjedi te ima utisnut samo autorski žig: stojeći lik biskupa s mitrom i pastoralom i dijagonalno raspoređenim slovima „GA“ (sl. 18). Ovaj žig pronađen je na više liturgijskih predmeta u Milanu, Bresci i Lodiju. Riječ je o žigu koji je sredinom 19. stoljeća koristio nepoznati milanski zlatar.¹⁶

Sheffield

Engleske umjetnine i spomenici nisu sasvim nepoznati u našim priobalnim krajevima. U članku o engleskim spomenicima sačuvanim u Dalmaciji Cvito Fisković analizirao je spomenike vojnog graditeljstva i niz umjetnina i umjetnički oblikovanih uporabnih kućanskih predmeta u crkvenim i privatnim zbirkama koji su nastali kao rezultat povijesnih okolnosti i sukoba velikih europskih sila oko prevlasti na Jadranu za vrijeme Napoleonskih ratova ili su u ove krajeve dospjeli tijekom stoljeća putem razgranatih pomorskih trgovačkih veza.¹⁷ Njima treba pribrojiti i srebrni svijećnjak (v. 29 cm, ø podnožja 11,5 cm) sa stilskim odlikama klasicizma koji se čuva u samostanu sv. Frane u Zadru (sl. 19). Svijećnjak je posebno zanimljiv jer je punciran dobro udarenim i jasno raspoznatljivim žigovima. Kvadratno široko podnožje profiliranih rubova ukrašenih pojasom s nanizanim palmutama uzdiže se u središnjem dijelu u postolje za elegantni stup svijećnjaka. Stup je zaglađen, tek u donjoj trećini, nad bazom, ima urezane okomite plitke brazde pravilno poredane naizmjenično s glatkim površinama. U vrhu je stilizirani korintski kapitel s dodanim festonima ovješanim o rozete. Svijećnjak je označen žigovima koji upućuju na to da je riječ o engleskom zlatarstvu.

Uvidom u kataloge zlatarskih žigova utvrđeno je kako se radi o kombinaciji žigova korištenih za obilježavanje predmeta od srebra izradenih u engleskom gradu Sheffieldu. Za razliku od nekih drugih povijesnih engleskih zlatarskih središta, ured za kontrolu čistoće srebra u Sheffieldu osnovan je relativno kasno, tek 1773. godine aktom kralja Georgea III. (1760.–1820.). Ustanovljen je na zahtjev tamošnjeg ceha srebrnara kako ne bi više morali nositi svoje radove na ispitivanje čistoće slitine u druge najbliže gradove koji su imali kontrolne uredne, što im je uvelike otežavalo svakodnevno poslovanje. Udruženje Sheffieldskih srebrnara – budući da se tada u Sheffieldu službeno ispitivalo isključivo srebro, za tamošnje se majstore ne koristi naziv zlatari – odmah imenuje

19 John Parsons, Sheffield, svijećnjak, samostan sv. Frane, Zadar (foto: B. Goja)

John Parsons, Sheffield, candlestick, convent of St Francis, Zadar (foto: B. Goja)

20 John Parsons, Sheffield, svijećnjak, žigovi, samostan sv. Frane, Zadar (foto: B. Goja)

John Parsons, Sheffield, candlestick, hallmarks, convent of St Francis, Zadar (foto: B. Goja)

predsjednika i četvoricu nadzornika koji izabiru prvog kontrolora čistoće srebra. Tada se po prvi puta uvode žigovi za predmete od srebra proizvedene u Sheffieldu. Bilo je propisano da se predmeti označavaju s pet žigova: autorskim žigom (*maker's mark*) sastavljenim od inicijala majstorovog imena i prezimena, žigom za čistoću srebrne slitine (*standard mark*), znakom ceha sheffieldskih srebrnara u obliku krune, datumskim žigom (*date-mark*) za Sheffield u obliku slova (*date-letter*) koja su se u određenom rasporedu mijenjala svake godine na prvi ponedjeljak u srpnju kao oznakom vremena nastanka pojedinog predmeta. Od prosinca 1784. uvodi se i žig u obliku glave aktualnog vladara u profilu (*duty mark*) koji je korišten do srpnja 1890. godine, a potvrđivao je da je na srebro od kojega je izrađen predmet plaćena trošarina. Budući da je prvi predsjednik udruženja bio grof od Effinghama, smatra se da je upravo njemu u počast 1773. godine kao početni *date-letter* izabrano slovo „e“, a ne slovo „a“ kao prvo slovo abecede. U odnosu na manju (.925) ili veću (.958) čistoću srebrne slitine, korištena su dva žiga: žig u obliku lava koji hoda uzdignute desne prednje šape (*lion passant*) te žig u obliku *Brittanie* – ženske figure koja personificira Britaniju (*Brittania Standard*). Za manje predmete od srebra od 1780. do oko 1855. godine korišten je jedan žig koji sadrži objedinjene i krunu i *date-letter*.¹⁸ Svijećnjak iz samostana sv. Frane punciran je na kvadratnom podnožju sa svih pet žigova propisanih za označavanje predmeta od srebra proizvedenih u Sheffieldu. Žigovi su dobro udareni i stoga vrlo lijepo čitljivi (sl. 20). Gledano redom s lijeva prvi je autorski žig „I.P. & Co“ koji je koristio majstor srebrnar John Parsons. Slijedi žig za čistoću srebrne slitine u obliku lava (*Sterling Standard*), zatim kruna kao znak srebrnara grada Sheffielda, slijedi malo slovo „u“ iz stare engleske latinične abecede, što znači da je svijećnjak izrađen između početka srpnja 1792. i kraja lipnja 1793. godine. Na kraju niza utisnut je žig u obliku glave tadašnjeg vladara, kralja Georga III., u desnom profilu. Majstor John Parsons od kojega su sačuvani poneki radovi, većinom svijećnjaci u engleskim privatnim i javnim kolekcijama, spominje se među srebrnarima Sheffielda između 1783. i 1793. godine.¹⁹ Proizvodnja svijećnjaka, tipičnog širokog kvadratnog podnožja, krajem 18. i početkom 19. stoljeća bila je specijalnost sheffieldskih majstora i neki su se bavili izradom gotovo isključivo ovih predmeta, među njima i John Parsons.

Proizvodnja svijećnjaka svoju masovnost duguje i posebnom načinu izrade pojedinačnih elemenata svijećnjaka koji su rađeni prema kalupu. Nakon lemljenja dijelova rađenih po matrici, u unutrašnjost svijećnjaka umetnula bi se ojačavajuća šipka nakon čega bi se šupljina ispunila smolom.²⁰ Na koji je način i kada engleski svijećnjak dospio u samostan sv. Frane, može se samo nagađati. Razdoblje koje slijedi godinama izrade svijećnjaka obilježeno je političkom nestabilnošću i uključivanjem mletačke Dalmacije u različite državne sustave. Krajem francuske vlasti u Dalmaciji, kao odraz ratnih zbivanja na kontinentu, Zadar zajednički s kopna i mora opsjedaju austrijske i engleske trupe uz jaku aktivnost engleske mornarice. U prosincu 1813. godine francusko je zapovjedništvo kapituliralo, a u grad ulazi austrijska i engleska vojska čime Zadar ponovno dolazi pod okrilje Austrije.²¹ Možda je svijećnjak izrađen u radionici Johna Parsonsa u engleskom Sheffieldu bio dio opreme nekog broda ili kopnenih jedinica pa je od strane neznanog pripadnika engleske vojske, zbog samo njemu poznatih razloga, priložen crkvi sv. Frane kao zavjet, poklon ili izraz štovanja i tako do danas ostao sačuvan u zadarskom samostanu.²²

Zaključak

Dok elegantni svijećnjak iz engleskog Sheffielda, osim što zaslužuje pozornost zbog same kvalitete izrade, u domaćim okvirima predstavlja dobrodošao odmak od uvijek istih tema, analiza i zaključaka kada je riječ o bavljenju liturgijskim posuđem, posebice u Dalmaciji najzastupljenijim venecijanskim srebrom, znatna količina predmeta iz talijanskih radionica, a posebice vrlo kvalitetnih predmeta iz milanskih radionica nastalih u 19. stoljeću, upućuju da je riječ o neobično brojnom, važnom i još uvijek nedovoljno istraženom umjetničkom importu što otvara prostora za buduća istraživanja i pronalazak novih djela tamošnjih majstora u dalmatinskim, prvenstveno sakralnim ali i ostalim inventarima.

BILJEŠKE

- 1 O dosadašnjim saznanjima o radovima ove dvojice zadarskih zlatara vidjeti: NIKOLA JAKŠIĆ, RADOŠLAV TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Zlatarstvo*, (ur.) Nikola Jakšić, Zadar, 2004.; BOJAN GOJA, *Liturgijsko srebro od 16. do 20. stoljeća u samostanu sv. Margarite u Pagu*, u: *Umjetnička baština paških benediktinki*, Zbornik radova povodom 700. obljetnice osnutka samostana benediktinki sv. Margarite u Pagu, (ur.) Miroslav Granić, Pag, 2018., 187–189; BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti od srebra iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća proizvedeni u venecijanskim i zadarskim radionicama sačuvani u župi Bibinje*, Znanstveni skup o Bibinjama, Bibinje, 27.–28. travnja 2018., u postupku objave.
- 2 O zlatarskim radovima iz Rima, Napulja, Genove i Milana u Dalmaciji pregledno vidjeti: DEŠA DIANA, NADA GOGALA, SOFIJA MATIJEVIĆ, *Riznica splitske katedrale*, Split, 1972.; IVO LENTIĆ, *Radovi rimskih zlatara u Isusovačkoj crkvi u Dubrovniku*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXVIII/ 4 (1979.), 14–20; DEŠA DIANA, *Liturgijsko srebro grada Splita*, Zagreb–Split, 1994.; NIKOLA JAKŠIĆ, RADOŠLAV TOMIĆ (bilj. 1); VINICIJE B. LUPIS, *O napuljskom zlatarstvu u Dubrovniku i okolici*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 28 (2004.), 162–175; VINICIJE B. LUPIS, *Prilog poznavanju rimskog zlatarstva u Dubrovniku*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 30 (2006.), 93–106; RADOŠLAV TOMIĆ, *Umjetnost od XVI. do XX. stoljeća*, u: *Zagovori svetom Tripunu – Blago Kotorske biskupije*, katalog izložbe, (ur.) Radoslav Tomić, Zagreb, 2009., 166–285; RADOŠLAV TOMIĆ, *Zlatarstvo od 16. do 19. stoljeća*, u: *Milost susreta*, Umjetnička baština Franjevačke provincije Sv. Jeronima, katalog izložbe, (ur.) Igor Fisković, Zagreb, 2010., 291–307; VINICIJE B. LUPIS, *Liturgijski predmeti i zavjetni darovi*, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik – Zagreb, 2014., 331–339; VINICIJE B. LUPIS, *Moćnik katedrale*, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik – Zagreb, 2014., 399–439; BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti i crkvena oprema od srebra u župnoj crkvi sv. Lovre u Vrboskoj*, u: *Vrboska i njezine znamenitosti*, (ur.) Radoslav Tomić, Vrboska, 2016., 227–262; BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti*, u: *Zborna crkva sv. Vlahu u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik – Zagreb, 2017., 275–305.
- 3 Rimski žig za srebro tzv. *bollo camerale* – poznat i pod nazivima *chiavi papali e padiglione* ili *le chiavi di S. Pietro sotto l'ombrello liturgico* u upotrebi je od 1608. godine. Ima oblik prekrizanih ključeva pod procesijskim sjenilom kao simbola Papinske Države, a istovremeno je bio teritorijalni i kontrolni žig. Kroz stoljeća su više puta mijenjani načini punciranja rimskog srebra. Za ovaj rad važni su rimski žigovi za srebro koji su u upotrebi od 1815. godine do 1870. godine i pripojenja Papinske države Kraljevini Italiji. Predmeti s udjelom srebra 889/000 morali su biti označeni žigom u obliku papinske tijare s ključevima u tri varijante prema veličini (veliki, srednji i mali). Za predmete veće čistoće (948/000) uvodi se i dodatni žig s likom vučice. Za označavanje predmeta od zlata, u odnosu na čistoću, koriste se dva žiga: žig u obliku papinske tijare s ključevima (zlato od 18 karata) različitog oblika i manje veličine od onih za srebro i žig s glavom vučice (zlato od 22 karata). Autorski žigovi morali su biti u obliku romba s inicijalima i brojem radionice. ANNA BULGARI CALISSONI, *Maestri argentieri, gemmari e orafi di Roma*, Fratelli Palombi editori, Rim, 1987., 2–58; ROBERTO DABBENE, VITTORIO DONAVER, *Argenti italiani del '700 e '800*, Mondadori, Milano, 1998., 18–19; UGO DONATI, *I marchi dell'argenteria italiana: oltre 1000 marchi territoriali e di garanzia dal XIII secolo a oggi*, De Agostini, Novara, 1999., 183–184. Povijesni pregled razvoja i upotrebe rimskih žigova na temelju navedene inozemne literature prethodno sam donio i u: BOJAN GOJA (bilj. 2, 2017.), 295.
- 4 ANNA BULGARI CALISSONI (bilj. 3), žig broj 1026 a, 415.
- 5 Nakon napoleonskih osvajanja na području sjeverne Italije u novoosnovanoj Kraljevini Italiji (1805.–1814.) odobren je 1810. godine novi pravilnik o proizvodnji i trgovini predmeta od zlata i srebra kojim se propisivalo i njihovo označavanje. Taj je pravilnik u upotrebi bio od 1812. pa sve do 1872./1873. godine. Njime se za gradove lombardsko–venetskog prostora uvode novi teritorijalni žigovi, zatim četiri žiga koji su garantirali čistoću ili udio srebra u slitini (800/000 ili 950/000) u odnosu na njihovu veličinu (ukupno četiri žiga – po dva za manje i veće predmete) kao i autorski žigovi, sastavljeni od inicijala i nekog simbola po izboru samih majstora, u kružnom okviru. Za grad Milano (tal. *Ufficio di Garanzia di Milano*) propisan je teritorijalni žig u obliku pluga (tal. *aratro*). Žigom s prikazom jedrenjaka s veslima i brojem 1 u vodoravno izduženom šesterokutnom okviru označavani su veći srebrni predmeti s udjelom srebra 950/000, a žigom *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* (zemaljska kugla sa zodijskom okružena sa sedam velikih zvijezda zvijezda Velikog medvjeda) s brojem 2 u sedmerokutnom okviru označavani su veći srebrni predmeti s udjelom srebra 800/000. Žigom u obliku grozda grozda (tal. *grappolo d'uva*) označavani su manji srebrni predmeti s udjelom srebra 950/000, a žigom u obliku nakovnja (tal. *incudine*) manji predmeti s udjelom srebra 800/000. U skladu s novim pravilnikom svaki je izrađeni predmet morao biti punciran s tri žiga: teritorijalnim, autorskim i kontrolnim. Također, predmeti manjih dimenzija ili manji sastavni elementi većih predmeta u praksi su mogli biti puncirani samo žigom za čistoću bez teritorijalnog žiga. VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE, *Punzoni degli argentieri milanesi dell'800*, San Gottardo, Milano, 1986., 7–26; VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE, *Argenti italiani del '800*, Vol. 1, *Punzoni di garanzia degli Stati Italiani*, Edizioni San Gottardo, Milano, 1987., 71–72; ROBERTO DABBENE, VITTORIO DONAVER (bilj. 3, 1998.), 16; UGO DONATI (bilj. 3), 69, 105, 106, 108, 164–168; GIANGUIDO SAMBONET, *Gli argenti milanesi: maestri, botteghe e punzoni dal XIV al XIX secolo*, Longanesi & C., Milano, 1987., 11–47. Povijesni pregled razvoja i upotrebe milanskih žigova na temelju navedene inozemne literature prethodno sam donio i u: BOJAN GOJA (bilj. 2, 2017.), 301.
- 6 MILJENKO DOMIJAN, *Riznica župne crkve u Ninu*, Zadar, 1983., 43.
- 7 NIKOLA JAKŠIĆ, RADOŠLAV TOMIĆ (bilj. 1), 270.
- 8 Viseće svijećnjake sam obradio u sklopu rada o liturgijskom srebru u samostanu paških benediktinki koji je pisan i predan za tisak istovremeno s ovim radom. BOJAN GOJA (bilj. 1, 2018.), 224–225.
- 9 VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE (bilj. 5, 1986.), br. 37, 65; GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 98.
- 10 CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana*, I, Zadar, 1877., 355; NIKOLA JAKŠIĆ, RADOŠLAV TOMIĆ (bilj. 1), kat. br. 181, 269–270. C. F. Bianchi na drugom mjestu također navodi da je Annibale Conti 1856. godine za dva misala izradio srebrni okov s likovima zadarskih zaštitnika, svetih Anastazije, Krševana, Donata i Zoila. Usp. CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 10), 259. Misali se čuvaju u riznici zadarske katedrale. U vrijeme pisanja ovoga rada misali su bili pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i nisu bili dostupni za detaljniju analizu. Zajedno s ostalim predmetima milanskog i rimskog zlatarstva koji se čuvaju u riznici zadarske katedrale biti će obrađeni drugom prigodom. Iz dostupne fotografske dokumentacije na okvirima korica s likovima sv. Krševana i sv. Šime (!) vide se žigovi: teritorijalna punca

Milana u obliku pluga, žig za čistoću *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* i autorski žig u kružnom okviru s likom koze koja korača prikazana u lijevom profilu uz koju su dodani inicijali „FC“, što bi u skladu s prethodnom raspravom značilo da je autor okova Francesco Ceppi.

- 11 VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE (bilj. 5, 1986.), 68; GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 169–170. Slične je tipologije opisanima, ali nešto kasnijeg vremena nastanka, pokaznica koja se čuva u opatskoj riznici u Korčuli. Prema arhivskim istraživanjima Alene Fazinić, od oporučno ostavljenog novca biskupa Ivana Zaffrona izradio ju je prema sačuvanom nacrtu Luigi del Bo u Milanu 1893. godine. Usp. ALENA FAZINIĆ, *Srebrnina, ukrasi i obredno ruho korčulanskih crkava od XV. do XIX. stoljeća*, u: 700 godina korčulanske biskupije, Zbornik radova, (ur.) Igor Fisković, Marko Stanić, Korčula, 2005., 209–210; DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, *Opat-ska riznica, katedrala i crkve grada Korčule. Povodom 60. obljetnice otvorenja Opatske riznice svetog Marka u Korčuli 1954. – 2014.*, Korčula, 2014., 57–58.
- 12 VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE (bilj. 5, 1986.), br. 49, 68; GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 181; OLEG ZASTROW, *Due argenti milanesi del secolo XIX donati alle Civiche Raccolte di Arte Applicata*, Rassegna di studi e di notizie, Raccolta delle Stampe A. Bertarelli; Raccolte di Arte Applicata; Museo degli Strumenti Musicali, 13 (1986.), 830–832; OLEG ZASTROW, *Museo d'arti applicate. Oreficerie*, Electa, Milano, 1993., 260–261; PAOLA VENTURELLI, *Argentieri e orefici a Milano e in Lombardia dal tardo Settecento agli anni Trenta*, u: Le arti decorative in Lombardia nell'età moderna 1780–1940, (ur.) Valerio Terraroli, Skira, Milano, 1998., 296.
- 13 VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE (bilj. 5, 1986.), br. 28, 61; GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 106–107; PAOLA VENTURELLI (bilj. 12), 292, 296.
- 14 GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 198–199.
- 15 CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 10), 327.
- 16 VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE (bilj. 5, 1986.), br. 137, 103; GIANGUIDO SAMBONET (bilj. 5), 312.
- 17 CVITO FISKOVIĆ, *Engleski spomenici i umjetnine u Dalmaciji*, Peristil, 22 (1979.), 73–88.
- 18 CHARLES JAMES JACKSON, *English goldsmiths and their marks: A history of the goldsmiths and plateworkers of England, Scotland and Ireland*, Macmillan and Co., London, 1905., 400–415; CHARLES JAMES JACKSON, *English goldsmiths and their marks: A history of the goldsmiths and plateworkers of England, Scotland and Ireland*, Second edition, Macmillan and Co., London, 1921., 420–437; MARILYN DUERDEN, MOLLY PEARCE, *Sheffield silver 1773–1973: an exhibition to mark the bicentenary of the Sheffield Assay Office, Sheffield City Museum, 24 July–13 September 1973*, Sheffield City Museum, Sheffield, 1973., 7–18; FREDERICK BRADBURY, *Bradbury's book of hallmarks: a guide to marks of origin on English, Scottish and Irish silver, gold and platinum and on foreign imported silver and gold plate 1544 to 1992, Old Sheffield plate makers' marks, 1743–1860*, J. W. Northern Ltd., Printers and Publishers, Sheffield, 1991., 82–87, 94–108. Žigovi na svijećnjaku iz sv. Frane u skladu s korištenom literaturom potvrđuju kako je riječ o *Sterling Standard* srebru, a ne o tzv. „Sheffield srebru“ (*Old Sheffield plate*) izrađenom na način da se bakrena osnovica ili lim s obje strane presvuče srebrom. Ovaj je postupak izumio Thomas Boulsover u Sheffieldu oko 1742. godine nakon čega je zbog niže cijene izrade korišten u masovnoj proizvodnji najčešće uporabnih kućanskih predmeta koji su bili označeni i posebnim autorskim žigovima.
- 19 CHARLES JAMES JACKSON (bilj. 18, 1905.), 405, 411; BERNARD WILLIAM WATSON, *Sheffield Assay Office. The Sheffield Assay Office register. A copy of the register of the persons concerned in the manufacture of silver wares, and of the marks entered by them from 1773 to 1907*, Sheffield, Sheffield Assay Office, 1911., 9; CHARLES JAMES JACKSON (bilj. 18, 1921.), 425, 433; MARILYN DUERDEN, MOLLY PEARCE (bilj. 18), 16.
- 20 MARILYN DUERDEN, MOLLY PEARCE (bilj. 18), 7–18.
- 21 ŠIME PERIČIĆ, *Povijest Zadra u XIX. stoljeću*, u: Šime Peričić, Marija Stagličić, Antun Travirka, Zvezdana Rados, Glorija Rabac-Čondrić, *Prošlost Zadra – knjiga IV: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 32–38.
- 22 Zahvaljujem na ljubaznosti i susretljivosti vlasnicima umjetnina analiziranim u ovom radu.

REFERENCES

- CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana*, I, Zadar, 1877.
- FREDERICK BRADBURY, *Bradbury's book of hallmarks: a guide to marks of origin on English, Scottish and Irish silver, gold and platinum and on foreign imported silver and gold plate 1544 to 1992, Old Sheffield plate makers' marks, 1743–1860*, J. W. Northern Ltd., Printers and Publishers, Sheffield, 1991.
- ANNA BULGARI CALISSONI, *Maestri argentieri, gemmari e orafi di Roma*, Fratelli Palombi editori, Rim, 1987.
- ROBERTO DABBENE, VITTORIO DONAVER, *Argenti italiani del '700 e '800*, Mondadori, Milano, 1998.
- DEŠA DIANA, NADA GOGALA, SOFIJA MATIJEVIĆ, *Riznica splitske katedrale*, Split, 1972.
- DEŠA DIANA, *Liturgijsko srebro grada Splita*, Zagreb – Split, 1994.
- MILJENKO DOMIJAN, *Riznica župne crkve u Ninu*, Zadar, 1983.
- UGO DONATI, *I marchi dell'argenteria italiana: oltre 1000 marchi territoriali e di garanzia dal XIII secolo a oggi*, De Agostini, Novara, 1999.
- VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE, *Punzoni degli argentieri milanesi dell'800*, San Gottardo, Milano, 1986.
- VITTORIO DONAVER, ROBERTO DABBENE, *Argenti italiani del '800, Vol. 1, Punzoni di garanzia degli Stati Italiani*, Edizioni San Gottardo, Milano, 1987.
- MARILYN DUERDEN, MOLLY PEARCE, *Sheffield silver 1773–1973: an exhibition to mark the bicentenary of the Sheffield Assay Office, Sheffield City Museum, 24 July–13 September 1973*, Sheffield City Museum, Sheffield, 1973.
- ALENA FAZINIĆ, *Srebrnina, ukrasi i obredno ruho korčulanskih crkava od XV. do XIX. stoljeća*, in: 700 godina korčulanske biskupije, zbornik radova, (eds.) Igor Fisković, Marko Stanić, Korčula, 2005, 195–270.
- CVITO FISKOVIĆ, *Engleski spomenici i umjetnine u Dalmaciji*, Peristil, 22 (1979), 73–88.
- BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti i crkvena oprema od srebra u župnoj crkvi sv. Lovre u Vrboskoj*, in: Vrboska i njezine znamenitosti, (ed.) Radoslav Tomić, Vrboska, 2016, 227–262.
- BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti*, in: Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku, (ed.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik – Zagreb, 2017, 275–305.
- BOJAN GOJA, *Liturgijsko srebro od 16. do 20. stoljeća u samostanu sv. Margarite u Pagu*, in: Umjetnička baština paških benediktinki, Zbornik radova povodom 700. obljetnice osnutka samostana benediktinki sv. Margarite u Pagu, (ed.) Miroslav Granić, Pag, 2018, 181–235.
- BOJAN GOJA, *Liturgijski predmeti od srebra iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća proizvedeni u venecijanskim i zadarskim radionicama sačuvani u župi Bibinje*, Znanstveni skup o Bibinjama, Bibinje, 27.–28. travnja 2018., in print.
- CHARLES JAMES JACKSON, *English goldsmiths and their marks: A history of the goldsmiths and plateworkers of England, Scotland and Ireland*, Macmillan and Co., London, 1905.
- CHARLES JAMES JACKSON, *English goldsmiths and their marks: A history of the goldsmiths and plateworkers of England, Scotland and Ireland*, second edition, Macmillan and Co., London, 1921.
- NIKOLA JAKŠIĆ, RADOSLAV TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Zlatarstvo*, (ed.) Nikola Jakšić, Zadar, 2004.
- IVO LENTIĆ, *Radovi rimskih zlatara u Isusovačkoj crkvi u Dubrovniku*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXVIII, 4 (1979), 14–20.
- VINICIJE B. LUPIS, *O napuljskom zlatarstvu u Dubrovniku i okolici*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 28 (2004), 162–175.
- VINICIJE B. LUPIS, *Prilog poznavanju rimskog zlatarstva u Dubrovniku*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 30 (2006), 93–106.
- VINICIJE B. LUPIS, *Liturgijski predmeti i zavjetni darovi*, in: Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku, (ed.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik – Zagreb, 2014, 331–339.
- VINICIJE B. LUPIS, *Moćnik katedrale*, in: Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku, (ed.) Katarina Horvat–Levaj, Dubrovnik–Zagreb, 2014, 399–439.
- ŠIME PERIČIĆ, *Povijest Zadra u XIX. stoljeću*, in: Šime Peričić, Marija Stagličić, Antun Travirka, Zvezdana Rados, Glorija Rabac–Čondrić, *Prošlost Zadra – knjiga iv: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011, 13–257.
- GIANGUIDO SAMBONET, *Gli argenti milanesi: maestri, botteghe e punzoni dal XIV al XIX secolo*, Longanesi & C., Milano, 1987.
- RADOSLAV TOMIĆ, *Umjetnost od XVI. do XX. stoljeća*, in: Zagovori svetom Tripunu – Blago Kotorske biskupije, exhibition catalogue, (ed.) Radoslav Tomić, Zagreb, 2009, 166–285.
- RADOSLAV TOMIĆ, *Zlatarstvo od 16. do 19. stoljeća*, in: Milost susreta, Umjetnička baština Franjevačke provincije Sv. Jeronima, exhibition catalogue, (ed.) Igor Fisković, Zagreb, 2010, 291–307.
- DAMIR TULIĆ, NINA KUDIŠ, *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule. Povodom 60. obljetnice otvorenja Opatske riznice svetog Marka u Korčuli 1954.–2014.*, Korčula, 2014.
- PAOLA VENTURELLI, *Argentieri e orefici a Milano e in Lombardia dal tardo Settecento agli anni Trenta*, in: Le arti decorative in Lombardia nell'età moderna 1780–1940, (ed.) Valerio Terraroli, Skira, Milano, 1998.
- BERNARD WILLIAM WATSON, *Sheffield Assay Office. The Sheffield Assay Office register. A copy of the register of the persons concerned in the manufacture of silver wares, and of the marks entered by them from 1773 to 1907*, Sheffield, Sheffield Assay Office, 1911.
- OLEG ZASTROW, *Due argenti milanesi del secolo XIX donati alle Civiche Raccolte di Arte Applicata*, Rassegna di studi e di notizie, Raccolta delle Stampe A. Bertarelli; Raccolte di Arte Applicata; Museo degli Strumenti Musicali, 13 (1986), 827–836.
- OLEG ZASTROW, *Museo d'arti applicate. Oreficerie*, Electa, Milano, 1993.

SUMMARY

Several Roman, Milanese and English 18th- and 19th-Century
Silver Objects in Northern Dalmatia

The paper discusses Roman, Milanese and English crafted silver objects identified in Zadar, Pag, Nin, Novigrad and Dobropoljana on the island of Pašman. The convent of St Francis in Zadar preserves a reliquary with a Roman hallmark featuring a papal tiara with keys and the author's hallmark "G23T", used by silversmith Giuseppe Tofanelli. Two cruets preserved in the church of St Simeon in Zadar, two monstrances from the treasury of the parish church of St Anselm in Nin and the parish church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Novigrad respectively, as well as two hanging lamps from the Benedictine nunnery of St Margaret in Pag, bear plough-shaped hallmarks of the city of Milan, signs *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* and author's marks featuring a goat and initials "FC", associated with the silversmith Francesco Ceppi. The monstrance in the church of St Simeon in Zadar contains a Milanese plough-shaped hallmark, the sign *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* and author's mark showing the anthropomorphic symbol of the full moon and initials "CC", used by the silversmith Cristoforo Corbella. A candlestick in the nunnery of St Mary in Zadar has a Milanese plough-shaped hallmark, the sign *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* and silversmith Emanuele Cabero's mark with the figure of a deer and the letter "C". The same nunnery preserves a reliquary of St Benedict with a Milanese plough-shaped hallmark, the sign *Globo con lo Zodiaco e i sette trioni* and an illegible author's mark. The latter shows two symbols that suggest the shape of mitres, with traces of letters beneath, so this hallmark can be hypothetically associated with the silversmith Girolamo Bernacchi. The reliquary of the Swaddling Clothes of Jesus in the parish church of St Thomas in Dobropoljana on the island of Pašman contains an author's mark with the standing figure of a bishop with mitre and pastoral staff and diagonally arranged letters "GA", used by an unknown Milanese author around the middle of the 19th century. A candlestick preserved in the convent of St Francis in Zadar is marked by a combination of five hallmarks used on silver objects produced in the English town of Sheffield: the maker's mark "I.P. & Co" used by the silversmith John Parsons, the lion-shaped Sterling Standard mark denoting the purity of silver, a crown, a small letter "u" as date-letter for the years 1792/1793 and a duty mark in the shape of the head of king George III.

Dr. sc. BOJAN GOJA (Zadar, 1973.), znanstveni suradnik, diplomirao je povijest umjetnosti i povijest na Filozofskom fakultetu u Zadru 1998. godine. Od 1999. radi u Konzervatorskom odjelu u Zadru. Doktorirao je 2010. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom *Mramorna oltaristika u 17. i 18. stoljeću na području Zadarske nadbiskupije*. Višekratno boravi na znanstvenim usavršavanjima u Firenci (Kunsthistorisches Institut – Max Planck Institut) i Veneciji (Istituto di Storia dell'Arte, Fondazione Giorgio Cini). Objavljuje radove o različitim temama iz razdoblja renesansne i baroka.

BOJAN GOJA, PhD (Zadar, 1973) research associate, received his MA in Art History and History from the University of Zadar in 1998. He has been employed at the Conservation Department in Zadar since 1999. He received his PhD from the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb in 2010 with the thesis *17th- and 18th-Century Marble Altars on the Territory of the Archdiocese of Zadar*. He has spent several research periods in Florence (Kunsthistorisches Institut – Max Planck Institut) and Venice (Istituto di Storia dell'Arte, Fondazione Giorgio Cini). His publications include different aspects of Renaissance and Baroque art.